«РАСЛЫЙМ»

Татарстан Республикасы
мәгариф һәм фән министры
_________ Э.Н. Фәттахов

"_6_" _февраль_ 2015 нче ел

ТАТАР ТЕЛЕ

Рус телендә гомуми белем бирү оешмаларының татар төркемнәрендәге IX сыйныф укучыларына татар теленнән бердәм республика тестларын үткәрү материалларының күрсәтмә варианты

Татарстан Республикасы мәгариф һәм фән министрлыгы
тарафыннан әзерләнде

Рус телендә гомуми белем бирүче мәктәпләрнең татар төркемнәрендәге IX сыйныф укучыларына татар теленнән бердәм республика тестларын үткәрү материалларының күрсәтмә вариантына аңлатмалар

2015 нче елгы бердәм республика тестларын үткәрү материалларының күрсәтмә варианты белән танышканда, шуны истә тотыгыз: тәкъдим ителгән биремнәр 2015 нче елда тест үткәрү материалларының вариантлары ярдәмендә тикшереләчәк эчтәлекнең барлык элементларын чагылдырмый. 2015 нче елгы бердәм республика тестларында тикшерелергә мөмкин булган эчтәлек элементларының тулы исемлеге рус телендә урта гомуми белем бирүче мәктәпләрнең татар төркемнәрендәге IX сыйныф укучылары өчен бердәм республика тестларына әзерлек дәрәҗәсенә куелган таләпләр һәм эчтәлек элементларының кодификаторында тәкъдим ителгән.

Күрсәтмә вариант катнашучыга һәм киң җәмәгатьчелеккә бердәм республика тестлары материалларының структурасы, биремнәр саны, аларның формасы, катлаулылык дәрәҗәсе турында фикер йөртергә мөмкинлек бирә. Бу варианттагы киңәйтелгән җавап бирүне таләп иткән биремнәрне үтәүнең бәяләү критерийлары җавапның тулылыгы һәм дөрес язылышы таләпләре турында күзаллау тудыра.

Күрсәтмә вариант материаллары чыгарылыш сыйныф укучыларында бердәм республика тестларына әзерлек осталыгын булдырачак.

Эшне башкару өчен күрсәтмә

Бердәм республика тесты материалларының барлык бүлекләрендәге биремнәрне үтәү өчен, 2 сәгать 30 минут (150 минут) вакыт бирелә. Бу вакыт эчендә укучылар 2 бүлектән торган эшне башкарып чыгарга тиеш.

Беренче бүлек 20 биремне (1–20) үз эченә ала. Беренче бүлектәге биремнәр укылган текст нигезендә эшләнә.

1-20 нче биремнәрнең җавапларын эзлекле тәртиптә сүз (сүзтезмә), сан формасында җаваплар шакмагына языгыз. Җавапларны язганда, буш шакмаклар калдырырга ярамый.

Хаталы җавап язсагыз, аны сызыгыз да янына дөресен язып куегыз.

Икенче бүлек биремнәре шул ук текст нигезендә эшләнелә.

Икенче бүлектәге биремнәрне эшли башлаганчы, тәкъдим ителгән ике биремнең (21.1 яки 21.2) берсен сайлап алыгыз һәм дәлилле киңәйтелгән җавап языгыз.

Бу бирем аерым биттә эшләнә.

Бердәм республика тесты материалларының барлык бүлекләрендәге биремнәрне үтәгәндә, орфографик сүзлектән файдаланырга рөхсәт ителә.

Биремнәрне үтәгәндә, караламадан файдаланырга ярый. Шуны истә тотыгыз: караламадагы язмаларыгыз эшне бәяләгәндә исәпкә алынмаячак.

Балларны бергә кушканнан соң, гомуми балл чыгарыла. Шуңа күрә мөмкин кадәр күбрәк биремнәргә дөрес җавап бирергә һәм күбрәк балл җыярга тырышыгыз.

Уңышлар телибез !

I нче бүлек

Текстны укыгыз һәм 1-20 нче биремнәрне үтәгез.

Байлык

(1) Рахманның теләге – сәяхәтче булу. (2) Сәяхәт турында китаплар укыды ул, илебез картасын биш бармагы кебек белә.

(3) Рахман үз илебездә генә сәяхәт итәчәк. (4) Африка чүлләре, Һиндстан урманнары, Амазонка елгасы шулай ук кызыктыра, әмма үзебездә дә андый җирләрне табып була. (5) Безнең илебез бөтенесенә дә бай.

(6) Менә шул олы сәяхәтне сынатмаслык итеп чыныктырырга кирәк үзеңне. (7) Хәер, бер дә армыйча булмас инде. (8). Йөреп-йөреп, тез буыннарың йомшагач, кулларың талгач, җиргә сузылып ятып, күкне күзәтерсең. (9) Әйе, бу дөньяда кешедән дә бәхетле зат юктыр: ул офыкны күрә. (10) Үзе баскан урыннан офыкка кадәр араны бүтән бер хайван да, бер кош та кешедәй күзәтә алмый. (11) Ә күк матур ул.

(12) Их, болытлар өстенә менеп, сәяхәт итеп йөрсәң икән! (13) Менә бу сәяхәт булыр иде. (14) Менәрбез, тормышта яши генә башладык бит әле без. (15) Барысына да өлгерербез, хыяллар зур һәм күкләр күкрәтеп яшәрбез! (16) Рахман, сәяхәтләрдә йөреп, моңарчы билгеле булмаган байлыкларны кешелеккә бүләк итәр.

(17) Туктагыз әле, нәрсә соң ул байлык?

(18) Беркөнне ул әтисеннән:

– Байлык нәрсә була ул, әти? – дип сорады.

(19) – Кешегә кирәкле барлык нәрсә <...> байлык, улым. (20) Менә бу өстәл дә, синең китапларың да – байлык. (21) Ә икмәк – төп байлык. (22) Әмма кешенең алыштырмас байлыгы була. (23) Беләсең киләме шуны?

(24) – Беләсем килә!

(25) – Син, улым, байлык эзләп сәяхәткә чыкканда, төп байлык – сиңа ипи пешерергә иген үстерүче, сине кызарып пешкән җиләкләре белән сыйлаучы туган туфрак турында онытма.

(26) Әйе, онытмас Рахман моны. (27) Сагындырыр инде ул туган җир.

(М.Хуҗиннан*)

***Мәгъсүм Хәмит улы Хуҗин** (1930-2008) – күренекле татар язучысы, журналист. Ул авыл тормышы, аның үткәненә, бүгенгесенә бәйле гыйбрәтле вакыйгалар турында яза. Каһарманнары – авылның гади кешеләре: дөньяның төрле хәлләрен баштан кичергән, бай язмышлы өлкән яшьтәгеләр һәм тормыш юлына аяк басарга әзерләнгән яшь буын вәкилләре. Язучының «Ерганак юл ала», «Өч каен ышыгы», «Кургашй атлары», «Авылым урамнары», «Урманлы үр» һәм башка китаплары бар.*

1–20 нче биремнәрне укылган текст нигезендә башкарыгыз. Җавапларны сүз (сүзтезмә) яки саннар белән языгыз. Җавапларны язганда, буш шакмаклар калдырырга ярамый.

1 Кайсы мәгълүмат түбәндәге сорауга җавап була ала?
Ни өчен бу доньяда кешедән дә бәхетле зат юк?

1) Кешеләрнең алыштыргысыз байлыгы була.
2) Кешеләр офыкны күрәләр.
3) Алар төрле байлыкларны кешелеккә бүләк итә алалар.
4) Кешеләр барысына да олгерә алалар.

Җавап: ______________________.

2 **Метафора** булган җөмләне табыгыз.

1) Рахманның теләге – сәяхәтче булу.
2) Үзебезнең илдә генә сәяхәт итәчәк Рахман.
3) Хәер, бер дә армыйча булмас инде.
4) Хыяллар зур һәм күкләр күкрәтеп яшәрбез!

Җавап: ______________________.

3 5 нче җөмләдәге **әйтелеше язылышына** туры килмәгән сүзне языгыз.

Җавап: ______________________.

4 7 нче җөмләдәге **әйтелеше язылышына** туры килмәгән сүзне языгыз.

Җавап: ______________________.

5 6 нчы җөмләдән **«зур»** сүзенә **синоним** булган берәмлекне табып языгыз.

Җавап: ______________________.

6 3 нче җөмләдән **баш кисәкләрне** табып языгыз.

Җавап: ____________ ______________.

7 9-11 нче җөмләләр арасыннан **тиңдәш кисәкләр** булган җөмләнең номерын языгыз.

Җавап: ___________________________.

8 16-18 нче җөмләләр арасыннан **туры сөйләмле җөмләнең** номерын языгыз.

Җавап: __________________ __________.

9 **Аерымланган хәлгә** бәйле куелган өтерләрнең номерын языгыз.

Барысына да өлгерербез, (1) хыяллар зур һәм күкләр күкрәтеп яшәрбез! Рахман, (2) сәяхәтләрдә йөреп, (3) моңарчы билгеле булмаган байлыкларны кешелеккә бүләк итәр.

Җавап: ______________________________.

10 **Кереш сүзгә** бәйле куелган өтернең номерын языгыз.

Хәер, (1) бер дә арымыйча булмас инде. Йөреп-йөреп, (2) тез буыннарың йомшагач, (3) кулларың талгач, (4) җиргә сузылып ятып, (5) күзәтерсең.

Җавап: ______________________________.

11 4 нче җөмләдә ничә хәбәрлек бар? Җавапны сан белән языгыз.

Җавап: ______________________________.

12 19 нчы җөмләдә <…> тамгасы урынына кайсы **тыныш билгесе** куелырга тиеш? Җавапны сүз белән языгыз.

Җавап: ______________________.

13 23-25 нче җөмләләр арасыннан **инкяр җөмләнең** номерын языгыз.

Җавап: ______________________.

14 **Эндәш сүзгә** бәйле куелган тыныш билгеләренең номерын языгыз.

– (1) Син, (2) улым, (3) байлык эзләп сәяхәткә чыкканда, (4) төп байлык – (5) сиңа ипи пешерергә иген үстерүче, (6) сине кызарып пешкән җиләкләре белән сыйлаучы туган туфрак турында онытма. (7)

Җавап: ______________________.

15 5 нче җөмләдән *ярлы* сүзенә **антоним** булган берәмлекне табып языгыз.

Җавап: ______________________.

16 9 нчы җөмләдән **сыйфатны** табып языгыз.

Җавап: ______________________.

17 Калын хәрефләр белән бирелгән **фигыльнең төрен** языгыз.

Рахман, сәяхәтләрдә ***йөреп,*** *моңарчы билгеле булмаган байлыкларны кешелеккә бүләк итәр.*

Җавап: ______________________.

18 17 нче җөмләдән ясалма сүзне табып языгыз.

Җавап: ______________________.

19 10 нчы җөмләдән [ы] авазы [о]ланып әйтелә торган сүзне табып языгыз.

Җавап: ______ ________________.

20 22 нче җөмләдән **иялек килеше** кушымчасы ярдәмендә бәйләнгән сүзтезмәне табып языгыз.

Җавап: ____________________ ___.

2 нче бүлек

Укылган текстны файдаланып, 21.1 яки 21.2 БИРЕМНӘРЕНЕҢ БЕРСЕН ГЕНӘ үтәгез. Әлеге биремнең җавабын 2 нче номерлы җаваплар бланкына языгыз.

21.1 **Син, улым, байлык эзләп сәяхәткә чыкканда, төп байлык – сиңа ипи пешерергә иген үстерүче, сине кызарып пешкән җиләкләре белән сыйлаучы туган туфрак турында онытма.**

Әйе, онытмас Рахман моны. Сагындырыр инде ул туган җир. Текст ахырында китерелгән бу сүзләрнең мәгънәсен аңлатып, сочинение языгыз.

Укылган тексттан фикерләрегезне раслый торган 2 дәлил китерегез. Мисаллар биргәндә, кирәкле җөмләләрне языгыз яисә аларның номерларын күрсәтегез.

Сочинениенең күләме 100 сүздән ким булмаска тиеш. Сочинениене пөхтә һәм аңлаешлы итеп языгыз.

21.2 **ТУГАН ҖИРНЕ ЯРАТУ** сүзләрен ничек аңлыйсыз? Үзегез формалаштырган билгеләмәне дәлилләгез. Үзегез язган билгеләмәне тезис итеп алып, **«Туган җирне ярату»** турында сочинение языгыз. Тезисыгызны раслый торган 2 дәлил китерегез: дәлилнең берсен укылган тексттан алыгыз, икенчесен тормыш тәҗрибәгездән чыгып формалаштырыгыз.

Сочинениенең күләме 100 сүздән ким булмаска тиеш. Сочинениене пөхтә һәм аңлаешлы итеп языгыз.

Татар теле буенча бердәм республика тестларын бәяләү системасы

<u>1 нче бүлек</u>

1-20 нче биремнәрне тикшерү

Бердәм республика тестларының 1-20 нче биремнәрен **дөрес** үтәгән өчен, һәр биремгә – 1 балл, **җавап хаталы булса** яки **бөтенләй булмаса,** 0 балл куела.

1 нче таблица

Биремнең номеры	Дөрес җавап
1	2
2	4
3	бөтенесенә
4	хәер
5	олы
6	Рахман сәяхәт итәчәк
7	10
8	18
9	23
10	1
11	2
12	сызык
13	25
14	23
15	бай
16	бәхетле
17	хәл <яки> хәл фигыль
18	байлык
19	офыкка
20	кешенең байлыгы

2 нче бүлек

21.1 биремен тикшерү критерийлары

21.1 биремәнә җавап түбәндәге критерийлар буенча бәяләнә.

2 нче таблица

№	Текст эчтәлеген анализлауга бәйле темага язылган сочинениене (21.1) бәяләү критерийлары	Баллар
С1К1	**Тексттан алынган кисәкнең мәгънәсен аңлау**	
	Укучы тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген дөрес аңлаткан. Аңлатмада хаталар юк.	2
	Укучы тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген гомумән дөрес аңлаткан, **ләкин** аңлатмада 1 хата бар.	1
	Укучы тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген дөрес аңлатмаган, **яки** укучы, тексттан алынган кисәкнең эчтәлеген аңлатканда, 2 яки күбрәк хата ясаган, **яки** тексттан алынган кисәк эчтәлегенең аңлатмасы язма эштә юк.	0
С1К2	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы <u>тексттан</u> әлеге кисәкнең эчтәлегенә туры килә торган 2 дәлил-мисал китергән.	3
	Укучы <u>тексттан</u> әлеге кисәкнең эчтәлегенә туры килә торган 1 дәлил-мисал китергән.	2
	Укучы башка <u>тексттан</u> дәлил-мисаллар (-лар) китергән.	1
	Укучы әлеге кисәкнең эчтәлеген аңлата торган дәлил-мисал китермәгән, **яки** укучы биремдәге цитатаны я аның бер өлешен дәлил-мисал итеп китергән.	0
С1К3	**Язманың мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы, язу эзлеклелеге**	

	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм язу эзлеклелеге белән характерлана: – логик хаталар юк, язуда эзлеклелек бозылмаган; – абзацларга бүленештә хаталар юк.	2
	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм эзлеклелек белән характерлана, **ләкин** 1 логик хата бар, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 1 урында хата бар.	1
	Язмада сөйләм үстерүгә омтылыш бар, **ләкин** логик хаталарның саны 1 дән артык, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 2 урында хата бар.	0
С1К4	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм тогәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хата бар.	1
	Текст төзүдә 2 яки күбрәк хата бар.	0
С1К1-С1К4 критерийлары буенча сочинение өчен иң югары балл		**9**

Игътибар!

Әгәр сочинениедә текст күчереп кенә язылса яки анда текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (С1К2-С1К4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм аның фактик төгәллеге аерым бәяләнә (4 нче таблицаны кара).

3 нче таблица

№	Текст эчтәлеген анализлауга бәйле темага язылган сочинениене (21.2) бәяләү критерийлары	Баллар
С2К1	**Төшенчәнең мәгънәсен аңлату**	
	Укучы (сочинениенең теләсә кайсы өлешендә теге яки бу формада) төшенчәгә билгеләмә биргән һәм аңлаткан.	2

	Укучы (сочинениенең теләсә кайсы өлешендә тегe яки бу формада) төшенчәгә билгеләмә биргән, **ләкин** аңлатмаган.	1
	Укучы төшенчәгә дөрес билгеләмә бирмәгән **яки** укучының эшендә төшенчә аңлатылмаган.	0
С2К2	**Дәлил-мисалларның булуы**	
	Укучы 2 дәлил-мисал китергән: берсе – тексттан, икенчесе тормыш тәҗрибәсеннән алынган **яки** укучы укылган тексттан 2 дәлил-мисал китергән.	3
	Укучы укылган тексттан 1 дәлил-мисал китергән.	2
	Укучы тормыш тәҗрибәсеннән дәлил-мисаллар (-лар) китергән.	1
	Укучы дәлил-мисал китермәгән.	0
С2К3	**Язманың мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы, язу эзлеклелеге**	
	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм язу эзлеклелеге белән характерлана: – логик хаталар юк, язуда эзлеклелек бозылмаган; – абзацларга бүленештә хаталар юк.	2
	Укучының эше мәгънәви бөтенлеге, сөйләмнең бәйләнешле булуы һәм эзлеклелек белән характерлана, **ләкин** 1 логик хата бар, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 1 урында хата бар.	1
	Язмада сөйләм үстерүгә омтылыш бар, **ләкин** логик хаталарның саны 1 дән артык, **һәм/яки** абзацларга бүленештә 2 урында хата бар.	0
С2К4	**Эшнең композицион бөтенлеге**	
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, текст төзүдә хаталар юк.	2
	Эш композицион яктан бөтен һәм төгәлләнгән, **ләкин** текст төзүдә 1 хата бар.	1

	Текст тозүдә 2 яки күбрәк хата бар.	0
	С2К1-С2К4 критерийлары буенча сочинение өчен иң югары балл	**9**

Игътибар!

Әгәр сочинениедә текст күчереп кенә язылса яки анда текстның эчтәлеге генә чагылыш тапса, бәяләүнең барлык критерийлары буенча (С2К1-С2К4) 0 балл белән бәяләнә.

Язма эшнең грамоталылыгы һәм анның фактик төгәллеге аерым бәяләнә (4 нче таблицаны кара).

4 нче таблица

№	**Укучы сөйләменең грамоталылыгын һәм фактик төгәллеген бәяләү критерийлары**	
ГК1	**Орфографик нормаларның үтәлеше**	
	Орфографик хаталар юк **яки** хата 1 дән артык түгел	2
	2-3 хата җибәрелгән	1
	Хаталарның саны 4 тән артык	0
ГК2	**Пунктуацион нормаларның үтәлеше**	
	Пунктуацион хаталар юк **яки** хаталар 2 дән артык түгел	2
	3-4 хата бар	1
	Хаталарның саны 5 тән артык	0
ГК3	**Грамматик нормаларның үтәлеше**	
	Грамматик хаталар юк **яки** 1 хата бар	2
	2 хата бар	1
	Хаталарның саны 3 тән артык	0
ГК4	**Сөйләм нормаларының үтәлеше**	
	Сөйләм хаталары юк **яки** хата 2 дән артык түгел	2
	3–4 хата бар	1
	Хаталарның саны 5 тән артык	0
ФК1	**Язма сөйләмнең фактик төгәллеге**	
	Материалны язмада бирүдә, шулай ук аңлауда һәм терминнар кулланылышында фактик хаталар юк	2
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 1 хата бар	1
	Материалны язмада бирүдә яки терминнар кулланылышында 2 хата бар	0
	ГК1-ГК4, ФК1 критерийлары буенча сочинение өчен иң югары балл	**10**

Грамоталылыкны бәяләгәндә (ГК1–ГК4), **сочинениенең күләмен** истә тотарга кирәк.

4 нче таблицада бирелгән нормативлар сочинениедә 100 һәм күбрәк сүз булган очракта тәкъдим ителә.

Әгәр сочинениедә 50-99 сүз булса, ГК1–ГК4 критерийлары буенча 1 дән артык балл куелмый.

ГК1 – орфографик хаталар булмаса яки тупас булмаган бер хата булса, 1 балл куела.

ГК2 – пунктуацион хаталар булмаса яки тупас булмаган бер хата булса, 1 балл куела.

ГК3 – грамматик хаталар булмаса, 1 балл куела.

ГК4 – сөйләм хаталары булмаса, 1 балл куела.

Әгәр сочинение 50 сүздән дә кимрәк булса, ГК1–ГК4 критерийлары буенча мондый эш 0 балл белән бәяләнә.

Барлык эш өчен, укучы ала алган **иң югары балл – 39.**

Бердәм республика тесты материалларының барлык бүлекләрендәге биремнәрен башкарган өчен, түбәндәге билгеләр куела:

0-14 балл – «2» ле билгесе;

15-24 балл – «3» ле билгесе;

25-33 балл – «4» ле билгесе.

Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 4 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 4 баллдан кимрәк балл җыйса, «3» ле билгесе куела.

34-39 балл – «5» ле билгесе.

Искәрмә: бу очракта укучы грамоталылык өчен (ГК1–ГК4 критерийлары) 6 баллдан кимрәк балл җыймаска тиеш. Әгәр укучы ГК1–ГК4 критерийлары буенча 6 баллдан кимрәк балл җыйса, «4» ле билгесе куела.